

УДК 374.7:159.923

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

О.І.Огієнко

Анотація. У статті досліджується сутність професійної самореалізації, обґрунтовуються її чинники та критерії; доводиться, що освіта впродовж життя є визначальною умовою та інструментом забезпечення професійної самореалізації особистості.

Ключові слова: освіта впродовж життя, самореалізація, професійна самореалізація.

Аннотация. В статье исследуется сущность профессиональной самореализации личности, ее факторы и критерии; обосновывается, что образование в течение жизни является одним из важнейших инструментов и условий обеспечения профессиональной самореализации личности.

Ключевые слова: образование в течение жизни, самореализация, профессиональная самореализация.

Summary. The article examines the nature of professional fulfillment, its factors and criteria. It proves that lifelong learning is one of the most important tools and conditions of professional fulfillment.

Key words: lifelong learning, self-fulfillment, professional fulfillment.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах динамічних соціально-політичних, економічних та суспільних змін, входження світової спільноти в епоху постіндустріалізації, глобалізаційних та інтеграційних процесів реалізація концепції освіти впродовж життя посідає важливе місце серед сучасних прогресивних освітніх ідей, спрямованих на забезпечення сталого розвитку суспільства. Зазначена концепція є відображенням усвідомленості суспільством важливості та пріоритетності освіти у розвитку країни, є концептуальним підґрунтям розвитку освітніх систем у світі. Одним з перших міжнародних документів, у якому з'явилося поняття «освіта впродовж життя», стала доповідь Е.Фора «Вчитися бути: світ освіти сьогодні та завтра» (1972 р.), у якому освіта розглядалася

як засіб розвитку особистості, шлях до її самореалізації.

У цьому контексті особливе місце у реалізації стратегії освіти впродовж життя займає проблема професійної самореалізації особистості, яку доцільно розглядати у двох аспектах: як чинник і як результат освіти впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукової літератури свідчать про те, що проблеми, пов'язані з освітою впродовж життя, знаходилися в центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних учених, серед яких Р.Дейв, Ж.Делор, Е.Джеллі, Е.Едвардс, І.Кален, Д.Кідд, П.Ленгранд, Е.Фор, Т.Хюсен, Д.Хьюсман, П.Шукла, С.Вершловський, Б.Вульфсон, Г.Ключарев, О.Новиков, В.Онушкін, І.Зязюн, В.Кремень, Н.Ничкало та ін. Проблема самореалізації особистості турбувала вчених, починаючи з античних філософів (Арістотель, Платон, Сократ), та залишається предметом дослідження багатьох сучасних дослідників, зокрема В.Демиденко, О.Киричука, А.Ковальова, Л.Коган, Н.Лосєв, І.Манюха, А.Маслоу, В.Радул, К.Роджерса С.Рубінштейна, Е.Фромма та ін. Водночас швидкоплинність розвитку суспільства та освітніх процесів зумовлює все нові й нові звернення до цієї проблеми.

Формулювання мети статті. Метою нашої статті є обґрунтування сутності професійної самореалізації, її чинників та критеріїв; визначення ролі освіти впродовж життя у забезпеченні професійної самореалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча термін «освіта впродовж життя» офіційно прийнято ЮНЕСКО тільки у 70-тих роках ХХ століття, вперше його використав у своїй монографії Б.А.Йекслі у 1929 р., який вважав, що освіта впродовж життя базується на природі та потребах особистості таким чином, що індивід не може розглядатися поза нею, а соціальні чинники мають таке ж значення, як і особисті.

На думку К.Роджерса, «ми зустрічаємося із зовсім новою ситуацією в освіті, коли мета освіти, якщо ми повинні вижити, полегшити зміни та навчання, а освіченою людиною вважається та, яка навчилася вчитися, навчилася змінюватися, яка добре розуміє, що жодне знання не надійне, що тільки процес пошуку знань дає основу для надійності» [8, 124].

Сьогодні можна стверджувати про наявність декількох концептуальних підходів до конкретизації теорії освіти впродовж життя: подовжена освіта (continuing education), подовжена професійна освіта (continuing professional education - CPE), поновлена освіта (recurrent education), освіта спільноти (community education), освіта дорослих (adult education), організація, що навчається (learning organization), суспільство, що навчається (learning society).

Кожен з них має певні відмінності, проте всі вони тісно пов'язані з особистісною та професійною самореалізацією людини.

Термін «самореалізація» вперше з'явився в Оксфордському словнику у 1902 році. Тоді він визначався як здійснення можливостей «Я», проте у 1989 році визначення його стало більш широким: самореалізація – це реалізація людиною власних зусиль, можливостей «Я»... Відповідно до християнських поглядів, це – не вершина досягнень, а Божий дар. [12, 1015].

Вивчення самореалізації особистості спочатку було винятково проблематикою зарубіжної гуманістичної психології, зокрема, А.Маслоу, Г.Олпорта, К.Роджерса та ін. Суттєвий внесок у з'ясування сутності поняття «самореалізації» мали роботи американського вченого – психолога К.Роджерса, який вважав, що головною рушійною силою життя є тенденція росту, тенденція руху вперед, тому розвиток особистості пов'язаний з «повною реалізацією кожного моменту» життя, а метою самореалізації є «бажання людини стати самим собою... і кожна людина має все необхідне для розвитку своїх можливостей» [8, 137]. У відповідності з психологічною теорією К.Роджерса, кожна людина має прагнення до самореалізації, яке є вродженим, воно тільки «чекає» певних умов для прояву. Розвиваючи думку К.Роджерса, зазначимо, що саме концепція освіти впродовж життя створює умови для продуктивної самореалізації.

На думку Е.Фромма, «у житті немає іншого смислу, крім того, що його надаємо ми самі; розкриваючи свої здібності» [10]. Мабуть тому А.Маслоу розумів самореалізацію (самоактуалізацію) як найвищу життєву потребу людини, як прагнення людини до виявлення своїх потенційних можливостей, досягнення своїх цілей, прояву своєї загальнолюдської та особистісної сутності. За А.Маслоу, самоактуалізуюча людина здатна прийняти життєвий виклик і створити життя, яке сповнене смислом [4].

Наші розвідки доводять, що зарубіжні дослідники у розгляді проблеми самореалізації базуються на гуманістичному підході, розглядаючи самореалізацію як вроджену властивість людини. Проте, незважаючи на певну розбіжність у термінології щодо феномену «самореалізації», а саме: «саморозвиток» (А.Анг'ял), «інтенція» (Ш.Бюлер), «самоактуалізація» (К.Гольдштейн і А.Маслоу),

«самореалізація» (К.Хорні), «досягнення продуктивності» (Е.Фромм) та інші, більшість із них переконані, що основу самореалізації становить потреба зростання, розвитку й самовдосконалення, що основною спрямовуючою силою у прагненні до осмисленого й повноцінного особистісного та професійного життя є відповідальність і свідомість людини, сформована система цінностей [2; 6; 9].

Аналіз літератури показав, що у визначенні поняття «самореалізація» не має однаковості науковців, оскільки проблема самореалізації має міждисциплінарний характер і розглядається в аспекті філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних підходів.

Узагальнення існуючих підходів довело, що самореалізація розглядається як: вища стадія у розвитку особистості, як результат особистісного росту та розвитку (К.О.Абульханова-Славська); форма прояву самоорганізації людини, яка пов'язана з розв'язанням проблем життєвого самовизначення, вибору життєвого середовища (С.В.Галажинський); здатність людини об'єктивувати багатство свого внутрішнього світу в будь-якій формі діяльності (праця, гра, пізнання, спілкування тощо); процес здійснення (перетворення) здібностей і особистих потенцій (планів, настанов тощо); 3) прагнення розвивати сильні сторони своєї особистості (П.П.Горностай, Т.М.Титаренко); переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опрідметнення сутнісних сил особистості в її різноманітній практичній діяльності (Л.В.Сохань, Т.М.Титаренко); інтегратор професійних і особистих здібностей людини, який забезпечує можливість виконання професійних вимог на високому рівні (І.Рудницька); феномен здійснення можливостей розвитку «Я» завдяки власним зусиллям, співтворчості, співдіяльності з іншими людьми, соціумом, світом загалом (Л.О.Коростильова).

Згідно з концепціями Е.Лока і Г.Летема, процес розвитку особистості природним чином пов'язаний з реалізацією цілей. Тобто, з цієї точки зору самореалізація може бути представлена як процес послідовної реалізації життєвих цілей. Тоді, відповідно до прагнення людини до розвитку в контексті дієвості та результативності освіти впродовж життя, самореалізацію доцільно розглядати: як мету (через досягнення людини), як стан (через задоволення особистою самореалізацією), як результат (рівень успішності за критерієм успіху – неуспіху та наявності необхідних особистісних якостей), самореалізація як підсумок (осмислення відрізків життєвого шляху) [3].

Незважаючи на неузгодженість у підходах науковців до визначення поняття «самореалізація», більшість з них наголошують на важливості та визначальності у самореалізації мотиваційно-потребової та ціннісно-сміслової сфери.

Ми погоджуємося з висновком, що самореалізація особистості являє собою як процес, так і результат прояву особистості в соціально-індивідуальній сфері, тобто розкриття суб'єктом свого «Я» і спрямованість індивідуальних особливостей на самоутвердження себе в соціумі [11].

Оскільки самореалізація це процес, що охоплює весь життєвий шлях людини, то вона залежить від включеності особистості у соціум, особливо від залучення до професійної сфери, яка є визначальною у житті людини. Звідси, професійна самореалізація стає однією з найголовніших потреб людини. На думку Л.О.Коростильової, самореалізація в професійній сфері, як і у будь-якій іншій, може бути описана за допомогою двох критеріїв: задоволеність (як суб'єктивна умова) та корисність або продуктивність, успіх (як об'єктивна умова) [3].

Цікавими та неоднозначними є визначення дослідниками сутності поняття «професійна самореалізація». Так, Н.М.Пилипенко під поняттям «професійна самореалізація» розуміє соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний зі здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу [7, 74].

На думку О.О.Гаврилової, професійна самореалізація – це процес і результат здійснення в діяльності сутнісних властивостей людини, а не її «Я-концепції». Успішна професійна самореалізація є напрямом розвитку, що відповідає життєвим сенсам і співпадає з тим або іншим видом професійної діяльності [1, 113]. Досліджуючи проблематику професійної самореалізації, вітчизняні та зарубіжні вчені зосереджуються на чинниках, які детермінують професійну самореалізацію: зовнішні, що пов'язані з рівнями взаємодії людини та соціуму як відкритої системи (соціально-політичні, соціально-економічні та соціальні фактори, розкривають вплив соціуму на людину та її професійну самореалізацію) та внутрішні, які характеризують особистісні та професійні потенціали людини, зокрема, рівень самоповаги та самосприйняття, особистості, комунікативні, емоційно-вольові характеристики. У контексті освіти впродовж життя саме внутрішні чинники є необхідною умовою професійної самореалізації, які дозволяють швидко адаптуватися до соціальних змін.

На думку Л.М.Мітіної, професійну самореалізацію особистості доцільно розглядати як дворівневу

інтегральну характеристику суб'єкта діяльності та особистості, яка у моделі професійного розвитку складає важливу завершальну стадію, поряд зі стадіями самовизначення та самовираження. Вона характеризується формуванням життєвої філософії, осмисленням себе як професіонала, осмисленням сенсу життя і, таким чином, досягається не тільки професійна майстерність, а й гармонійно відбувається розвиток особистості. Водночас, професійний розвиток, який відбувається впродовж життя, визначається суперечностями між Я-діючим, Я-дзеркальним та Я-творчим кожного професіонала. Вектором професійної самореалізації стає Я-творче [5]. Привертає увагу виокремлення трьох напрямків у професійному розвитку особистості, які можна спроектувати на професійну самореалізацію особистості: змістовий (зміст процесу професійного розвитку: розробка концептуальних та технологічних моделей професійного розвитку особистості); динамічний (усе часове поле професійного розвитку особистості з моменту вступу дитини до школи через стадію самостійного та усвідомленого вибору професії до творчої самореалізації особистості); інституціональний (інститут професійного розвитку особистості, який вміщує також тип соціуму, в якому функціонує "ринок професій", освітні системи та конкретні соціальні групи, у яких реалізується процес професійного розвитку) [5, 30]. Як переконують результати наших досліджень, професійна самореалізація, значною мірою, залежить від того, як людина включає себе у процес самостійної навчально-пізнавальної діяльності впродовж життя, що актуалізує значущість внутрішніх соціально-психологічних чинників, а саме: постановка життєвих цілей, як довгочасних, так й короткочасних; спрямованість особистості на навчання; світогляд, який детермінує спрямованість, потреби та постановку мети; здатність до самоуправління самоосвітньою діяльністю; досвід (знання, уміння, навички).

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило дійти таких висновків: освіта впродовж життя є об'єктивним феноменом, який дозволяє ефективно вирішувати професійні, соціально-особистісні та інші проблеми сучасного та майбутнього суспільства, є визначальною умовою професійної самореалізації особистості, оскільки її центральною ідеєю є розвиток людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування, а системоутворюючим фактором слугує суспільна потреба у постійному розвитку особистості, у її самореалізації; проблема самореалізації має комплексний, міждисциплінарний характер; професійна самореалізація здійснюється впродовж всього професійного життя: особистість постійно рефлексує, переосмислює свою професійну відповідність та самореалізується у професії; освіта впродовж життя розглядається як механізм, як цілісний комплекс засобів та процесів, що здатен забезпечити оптимальні умови як для особистісної, так і для професійної самореалізації.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні моделей професійної самореалізації дорослої людини у контексті освіти впродовж життя.

Література

1. Гаврилова Е.А. Профессиональная самореализация как комплексное психологическое явление // Акмеологические проблемы субъектности: интерпретация и диагностика: материалы научно-практ. конф. - СПб.: Санкт-Петербургский институт психологии и акмеологии, 2009. – С. 112-115.
2. Гупаловська В.А. Самореалізація як проблема розвитку особистості у сучасній зарубіжній психології / В.А. Гупаловська // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ ім. Івана Франка. –2002. – Вип. 10. – С. 100-110.
3. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере /Л.А. Коростылева - СПб.: Речь, 2005. – 222 с.
4. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М.: "Рефл-бук" – К.: "Ваклер", 1997. – 304 с.
5. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М. Митина // Вопросы психологии. –1997. –№ 4. –С. 28-38.
6. Пашенко С.Ю. Психологічні теорії професійної самореалізації особистості педагога вищої школи / С.Ю. Пашенко /Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Сер. Психологічні науки. – 2010. – Т.П. – Вип. 82. – С. – 74 – 80.
7. Пилипенко Н. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи // Соціальна психологія. - 2005. - № 3 (11). - С.72-79
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс . – М.: Прогресс, 1994. – 478 с.
9. Федосенко Е. В. Проблема самореализации профессионала в образовании / Е. В. Федосенко // Человек и образование. – 2011. - № 4 (29) . – С. 40-43
10. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М.: Республика, 1993. – 415 с.
11. Червонець І.В. Сутність самореалізації в професійному становленні вчителя //Вісник Черкаського нац. ун-ту імені Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 166. - С.189-194.
12. Oxford English dictionary / prepared by J. A. Simpson, E. S. C. Weiner. –Vol. 14. – Rob-Sequyle. – 1989. – 1385 p.